

Einar Benediktsson - Nýlenda Íslands (1923)

Útgáfa 1.0 af rafræna skjalinu

Þetta PDF skjal er hluti afraksturs skönnunar á prentuðu eintaki af téðu riti. Markmið þessarar útgáfu er að veita almenningi færi á að eignast sitt eigið rafrænt eintak af því án endurgjalds.

Skjalið er upprunalega birt á vefnum <https://urlausnir.is>. Þar má finna rafrænar útgáfur hinna bindanna og verða nýrri útgáfur af skjölunum í boði þar.

Takmörkun ábyrgðar

Höfundur skjals þessa afsalar sér allri ábyrgð, að því marki sem lög heimila, vegna beinnar og/eða óbeinnar notkunar skjalsins sjálfs eða afurða sem af því leiðir. Þó að stefnt hafi verið að því markmiði að skjalið endurspegli sem best innihald upprunalegu bindanna er hvorki hægt að tryggja né ábyrgjast að það hafi tekist. Framangreint á einnig við um efnislegt innihald prentuðu eintakanna sem skönnuð voru.

Höfundaréttur

Höfundur skjals þessa álitur að hvers kyns höfundaréttur á prentaða eintakinu sé útrunninn.

Hvers kyns höfundarréttur sem höfundur skjalsins gæti hafa skapað sér til handa með skönnuninni sjálfri eða öðru framlagi sínu til sköpunar þess, skal vera meðhöndlaður í samræmi við Creative Commons Zero höfundaleyfið (CC0 1.0 Universal eða síðari útgáfa þess).

Ábendingar

Séu ábendingar um mögulegar úrbætur á skjalinu er hægt að koma þeim á framfæri við höfund þess.

Athugasemdir um þessa útgáfu

Skannað var eintak í vörslu Landsbókasafnsins (Íslandssafn).

Höfundur skjalsins: Svavar Kjarrval (svavar@kjarrval.is)

og afltaug sú, er öllu veldur,
eg einnig finn um sál mér heldur.

Sem eik fær geymt að alda kveldi,
sem ofnkol loks, þann geislasjóð,
er heimi gafstu af upphafs eldi,
uns eldur nýr fær kveikt þá glóð,
svo fel eg djúpt í viljans veldi
það vonagull og kærleiksóð,
sem mér þú bauðst og bind í þræði.
Svo brostu sól! Og fljúgðu klæði!

Sigurjón Friðjónsson.

Nýlenda Íslands.

Deilan um eignar- og ráðarétt yfir Grænlandi er nú komin á það stig, að búast má við því, að hér eftir fari áhugi Íslendinga um þetta mál vaxandi. En mjög lítið hefir verið ritað, enn sem komið er, til þess að skýra Grænlandsmálið fyrir almenningi á Íslandi, sem á þó, ef til kemur, að ráða öllu um þetta efni. Það, sem komið hefir fram um málið á íslensku, er eðlilega mjög ósamstæft og að miklu leyti endurtekið á ýmsum stöðum, þar sem fyrst og fremst hefir legið fyrir að eins að vekja athygli manna á rétti Íslands yfir hinu mikla vestlæga eylandi. Það, sem vakir fyrir mér hér, er að eins að gera tilraun til þess, með fáum orðum, að greina sundur nokkur meginatriði þessa máls og jafnframt koma á einn stað og í samhengi ýmsum athugunum, sem birst hafa um það áður, á víð og dreif, í hinum og þessum blaðagreinum, bæði hér og vestanhafs.

Áður en kemur til þess að líta á það, sem venjulega er kallað saga Grænlands, og án þess að menn fari hér út í neinar hugleiðingar um tilveru, uppruna né lífskjör þeirra fyrri

íbúa landsins, er Íslendingar nefndu Skrælingja, virðist vera rétt að geta þess, að það, sem mætti heita forsaga nýlendu vorrar vestra, vitrast oss eins og þar rofi gegnum djúp myrkurs og þoku, á líkan hátt, eins og stöku óskir og fjarlæg ljós varpa daufri skímu yfir Ísland sjálft, löngu áður en Norðmenn nefndu það því nafni. Og enda þótt rannsóknir framtímans um það efni geti að vísu aldrei haft nein ákvarðandi áhrif um ríkisstöðu Grænlands frá fyrstu, ætti að minnast þess, að allar líkur virðast benda til, að Grænland hafi verið fundið frá Íslandi löngu áður en sá fundur landsins varð, sem forrit vor, annálar og aðrar heimildir skýra frá með sögninni um Gunnbjarnarsker. Ástæða væri til að spyrja, hvort »Jöklaörð«, sem táknar Grænland í Skáld-Helga rímum, sé ekki »terra glacialis« gamalla höfunda.

En um þennan svo kallaða sögulega *fund Grænlands* verður það þá einnig nægilegt hér að taka fram, að enda þótt einhver efi kynni að vera um þjóðerni eða þegnstöðu Gunnbjarnar Úlfssonar, og þótt ætla mætti jafnvel, að hann hefði komist sjálfur til þessara eyja, verður ekki um neitt landnám að ræða þar, fyr en ef vera kynni að einhverjir ættingjar hans hér hefðu kastað eign sinni á þær, og þá hefði það verið íslenskt landnám. Að öðru leyti er mest af því, sem haft er í frásögur um Gunnbjarnarskerin, svo mjög á reiki, að tæplega virðist byggjandi á því, að sá landfundur hafi í raun og veru átt sér stað á þann hátt, að orðið hafi tilefni til Grænlandsfara. Miklu sennilegra mætti teljast, að vitneskja um hið mikla hájökla-land hafi verið hér til áður og borist landnámsmönnum frá þeim, sem vitanlega höfðu hafst við hér eða heimsótt Ísland löngu fyrir landnámstíð. Og á sama hátt hafa Norðmenn eðlilega öðlast þekkingu um land vort sjálft frá Bretlands-eyjum, á sínum tíma, þótt sögurnar að vísu geri lítið úr því.

En á hvern hátt sem Grænland er fyrst fundið frá Norðurálfu er það eitt víst, að þegar íslenskir landnámsmenn tóku að byggja þar saman, var það eigendalaust og án nokkurrar lögskipunar, er tekist geti til greina eftir alþjóðareglum. Og það sem þá liggur fyrst fyrir hér, er að sýna fram á gildi hins íslenska landnáms þar vestra og merking þess gagnvart gamla allsherjarríkinu á Íslandi, samkvæmt þeim skilyrðum, sem

verða að gerast um stofnun nýlendu á þeim tímum. Á úrlausn þeirra spurninga, sem koma fram í þessu efni, veltur það, á hverjum grundvelli krafa Íslands til eignarréttar yfir Grænlandi byggist frá byrjun. — Landnámið og lögskipun Grænlinga eru þau meginatriði, sem fyrst og fremst verða að skoðast og skýrast saman, þegar kemur til þess, að ákveða réttarstöðu Grænlands.

Fjölmargar skýringar um hin einstöku hugtakseinkenni nýlendu hafa komið fram síðan vísindaleg ákvörðun þessarar þýðingarmiklu þjóðstöðu fyrst hófst. Alþjóðaréttur krefst þess snemma, að glöggar greinar séu gerðar í þessu efni, og er þá auðvitað leitað langt aftur í sögu þjóða og ríkja til uppruna og grundvallar. Hér er ekki staður né tækifæri til neinna nánari athugana í þá átt að minnast á né rekja ýmislegar skoðanir, er að þessu líta. Hér verður að eins ætlast til þess, að bygt sé á kenningum, sem mega kallast almennast viðurkendar um slík atriði í sögu Grænlands, er jafnast við eða líkjast öðru, sem átt hefur sér stað í heiminum og orðið hefur til þess, að reglur hafa myndast um stofnun og stöðu nýlenda.

Frá þessu sjónarmiði ætti að líta á samband Íslands og Grænlands frá upphafi og til þessa dags. En gegnum aldirnar verða atburðir, sem óhjákvæmilega valda nýjum athugunum, nýjum rannsóknum um afstöðu beggja landanna. Þannig skiftist stjórnskipuleg saga Grænlands eðlilega í megintímabil. Hvert af þeim verða menn svo að líta á fyrir sig; og þar sem gerð er grein fyrir hinum afmarkandi orsökum, verður því þá auðvitað jafnhliða haldið föstu, að þessar orsakir einar á fullnægjandi hátt ákvarði réttarstöðu hins vestlægara eylands á því tímabili, sem tekið er fyrir.

Bólfesta þjóðar eða þjóðkvíslar erlendis er almennasta skýringin á stofnun nýlendu, og er það bersýnilegt, að landnám það, er hófst með för Eiríks rauða og fylgdar hans, fellur nákvæmlega undir þessa ákvörðun.

Þessi bygging Íslendinga á ýmsum stöðvum í Grænlandi er meira að segja óvenjulega ákveðin og gagngerð fræmkvæmd á hinu fyrsta meginskilyrði bólfestunnar. Lönd voru helguð eigendum og höfðingjum með þeim hátiðlega hætti, sem stóð

í insta sambandi við hinn gamla átrúnað. Líf og framtíð landnámsmannanna grænlesku vígðist með þessari fornhelgu aðferð hinum nýju heimkynnum. Og óðalsréttur ættanna var þannig stofnaður á hinum traustasta grunni, samkvæmt skapi, eðli og rétti þessara framsóknarmanna norræna stofnsins — vestur á leið yfir hafið, sem skildi þá enn þá frá Vínlandi. Og um hið annað aðalatriði hugtaksins, að innflytjendur séu samstæður flokkur þegna af annari þjóð heldur en þeirri, sem þar er fyrir, standa vitnisburðir sögunnar óhagganlegir. En um tölu nýbyggjaranna er þess að geta, að þar verður að takast til greina á hverjum tíma byggingin gerist og eins ástæðurnar heima fyrir í móðurlandinu sjálfu. Séu landnámsflotar Íslands og Grænlands bornir saman og tekinn til greina tím-inn, er námið stóð yfir, hljóta menn að furða sig á þeim skipafjölda, er fór vestur héðan. Að vísu urðu ólík afdrif beggja þjóðflutninganna, þar sem talið er, að einungis 10 skip af 24 Grænlandsförum kæmust fram. En einmitt þessar tölur tala hátt um réttargildi landnámsins nýja frá Íslandi. Ósveigjanlegur vilji knúði hina fornu þjóðkvísl vora fram, og þessi forn feðra vorra hefur heldur ekki orðið til einskis. Hún stendur sem fastur, óhagganlegur grundvöllur fyrir rétti Íslands yfir Grænlandi, þar sem hinn ákveðni ásetningur við útflutning þjóðar er einnig alnauðsynlegt skilyrði bólfestu erlendis. Þessu til skýringar má nefna eitt hið stórmerkilegasta atriði úr sögu Grænlands sjálfs. Þegar Hans Egede fór vestur 1721, var för hans gerð í þeim tilgangi einungis, að endurboða kristna trú meðal heiðingja á Grænlandi. Viljinn til bólfestu var ekki ráðandi ástæða og landið því ekki numið á ný með för hans né síðari aðkomenda í sambandi við hana. Og má þá um leið geta þess hér, að skipun konungs til hans 1723 um það að leita austurbyggðar, þar sem alment var álitnið að Íslendingar hefðust enn við, á þeim tíma, var jafnfjarri því að stofna nokkurn nýlendurétt fyrir Noreg yfir Grænlandi — og því síður fyrir Danmörk.

Allir viðurkenna, að bygging Grænlands hafi farið fram frá Íslandi, og veltur því spurningin um nýlenduréttinn á því, hvort Ísland hafi þá verið sjálfstætt þjóðarríki og hvort Grænlandsfararnir hafi verið þegnar þess. Um hið fyrra atriði er

enginn efi eða deila. Með Úlfjótsslögum og stofnun alþingis er alment viðurkennt, að land vort hafi orðið sjálfstætt, lögskipulegt ríki, sem þar með var hæft til þess að öðlast rétt og baka sér skuldbindingar (sbr. sérstaklega samninginn við Noregskonung 1262). En um hið síðara atriði hafa komið fram mörg andmæli, einkanlega frá norskum rithöfundum, er einatt hafa viljað telja gömlu Íslendinga Norðmenn, en hafa um fram allt lagt áherslu á það, að Eiríkur rauði hafi numið Grænland undir föðurland sitt, Noreg. En við þetta er tvent að athuga. Fyrst og fremst er það fullsannað og ómótmælanlegt, að Eiríkur var íslenskur þegn, og því rétt talinn íslenskur að þjóðerni, þegar landnámið fór fram undir forustu hans, og á hinn bóginn hefði þegnstaða hans ekki að neinu leyti getað haggð gildi hinnar íslensku bólfestu í Grænlandi, þótt hann hefði verið Austmaður að lögum. Hitt er þar á móti auðskiljanlegt, að frændur vorir, Norðmennirnir, hafi viljað telja sér heiður að Eiríki, — en það gera þeir á sama hátt um svo marga aðra fornfræga Íslendinga, enda er enginn mismunur um þjóðerni hans og fjölda annara merkra manna hérlandra, sem komu út af Noregi og settust hér að í íslensku þjóðfélagi.

Auk þessara hugtakseinkenna nýlendustofnana, sem nú var dregið á, eru oft tilgreind ýms önnur atriði, svo sem yfirburðir aðkomendanna gegn þeim, sem fyrir eru, og eiga sumir rithöfundar með þessu sérstaklega við »eldri menning«. Sé þetta landnám Íslendinga metið á þær vogar, getur enginn dregið nýlendustöðu Grænlands gagnvart Íslandi í neinn efa — og verður þess að minnast í því sambandi, að ósiðaðir Eskimóar eiga engan landsrétt samkvæmt þjóðalögum og viðurkendum venjum um stofnun réttarskipulags í bygðum villimanna.

Annars má enn fremur geta þess, að ýmsar kenningar nútímans um nýlendurétt hallast eðlilega að því að leggja áhersluna á *gagnsemd* hinnar erlendu þjóðarbólfestu fyrir heiminn. — En sé litið á hið íslenska landnám og bygging í Grænlandi frá því sjónarmiði, kemur fyrst fram með fullu afli, hve ríkur er sanngirniséttur vor til nýlendunnar. Í skólum og vísindastofnunum um allan heim er síðasta skifting veraldarsögunnar, milli miðalda og hins nýja tíma, aðallega bundin

við ferð Columbusar til Vesturheims. En hverra fórn var það, sem lýsti honum leið yfir til hinnar nýju álfr? Því geta allar þjóðir svarað, einungis á einn hátt. Það var fórn Íslands, sem flutti norrænan landnámsþug vestur til hins næsta lands og þaðan yfir til Vínlands. Stöðug sambönd Columbusar við breskar sjóhafnir höfðu veitt honum glöggar upplýsingar um sannleik þeirra sagna frá Vesturheimi, sem eðlilega bárust til Ítalíu, frá Grænlandinum. En til þess að vera fullviss og geta stuðst við eigin athuganir, fór Columbus frá Bretlandi svo langt vestur, að hann gæti áttað sig vel á legu Grænlands, áður en hann legði upp í hinn mikla hafleiðangur frá Spáni.

Landnámið vestra hófst á síðustu áratugum tíundu aldar, eða rúmri öld eftir fyrstu bólfestur Norðmanna á Íslandi, Samkvæmt því sem hér er sagt, er Grænland þá um leið lagt undir hið gamla íslenska ríki, og er nauðsynlegt að menn geri sér það vel ljóst, að Grænlandingar sögðu sig aldrei úr lögum við móðurlandið. Þvert á móti gerðu þeir það eitt, sem unt var samkvæmt hinni fornu lögskipun, til þess að varðveita sambandið, en það var, að hlýða sömu lögum sem Ísland bjó við sjálft og stofna samkyns höfðingjastjórn eins og réð þá hér í landi. — Það hefur einnig verið margtekið fram áður, að vöntun hins almenna framkvæmdarvalds eftir hinni gömlu skipan hlaut að einkenna réttarsambandið á þann hátt, að fram kæmu í dómum og réttarfari, enda standa vitnisburðir þess í löggjöfinni. Hinn alkunni lögfræðingur J. F. W. Schlegel segir þannig í »Tímariti norrænnar fornfræði« (I. bls. 148—149): »Í Grágás finnast órækastar sannanir um afstöðu Íslands til nýlendunnar«. Og á öðrum stað í sama riti segir hann í aths. við Vígslóða, kap. CIII: »Af þessu sést hvorttveggja, að íslensk lög og réttarreglur giltu einnig á Grænlandi, og að dómaskipan þar hefur verið á líkan hátt og á Íslandi, enda réttarfar í hinni grænlandsku nýlendu jafntryggt eins og í móðurlandinu, Íslandi — svo að þess vegna höfðu dómar þar fult réttargildi«. — Menn vita og, að Jónsbók hefur verið send til Grænlands og (samkvæmt ljóðannálum Lyschanders) verið boðuð þar og tilkynnt sem landslög, og er það eftirtektarvert, að svo virðist sem lögbókin hafi verið send þangað frá Íslandi (1281). Þess mætti og geta hér, að Íslend-

ingurinn Helgi Þórðarson (Skáld-Helgi) var kosinn lögmaður í Grænlandi (um 1030) — að því er allar líkur virðast benda til — vegna þess, að hann hefur verið fróður um íslensk lög.

Forfeður vorir báru hina mestu virðingu fyrir lögbekkingu, og spratt sú virðing eðlilega af þeirri meðvitund, að bæði þurfti vit og fróðleik til þess að segja lög. Þegar Grænlandingar voru fyrst að koma sér fyrir sem landnemar með afar erfiða aðdrætti og fjandsamlega, óskylda þjóð alstaðar umhverfis, var það auðvitað hin mesta blessun að geta vitað, að allir lifðu við rétt og skyldur samkvæmt lögum móðurlandsins. Lífskjörin voru að mörgu leyti lík. Landbúnaður, föng og fiski voru atvinnuvegirnar þar sem hér, en uppruni, hugsanarháttur og réttarmeðvitund tengdu löndin saman frá byrjun. Óhjákvæmilegt hefur orðið að staðlegar reglur og bindandi venjur hafa myndast, eftir því sem fram í sótti, en hvorki hafa þær hagg að gildi hinna almennu laga né heldur getað neitt gert í þá átt að rifta réttarsambandi landanna, fremur en samþykktir og staðvenjur geta hagg að lögskipun vorri hér. Loks verður stöðuglega að minnast þess, sem mest er um vert í þessu efni, að engin almenn ráðstöfun af hálfu Grænlandinga er til, sem fari í þá átt að gera neina breyting um upphaflega nýlendustöðu landsins, gagnvart móðurlandi þess.

Því hefur verið haldið fram af einstöku rithöfundum, að Grænlandingar hafi frá því, er landið var numið frá Íslandi, stofnað sjálfstætt ríki, en að þessi óháða ríkisstaða Grænlands hafi glatast þegar landið, á sama hátt og Ísland, tók yfir sig konungsvald. Þessi kenning mun vera þannig til komin — að minsta kosti hjá þeim fylgismönnum hennar, sem mér er kunnugt um — að þeir hafa misskilið orð Konrads Maurer, sem er alkunnur fyrir rit sín um íslenskan rétt og stjórnmal. Í ritgerð nokkurri, þar sem Maurer einnig gerir Grænland að umtalsefni, hefur hann farið líkum orðum um frelsi og sjálfstæðisglötun Grænlands eins og hann gerir um Ísland, — og getur svo virst að hann sé þar ekki sjálfum sér samkvæmur. En sé betur að gáð verður hann að skiljast svo, að »fríríkið«, sem veitti þegnumum hið víðasta frelsi (þ. á. án umboðs stjórnar) var afnumið með gamla sáttmála. Þar sem þessi höf. minnst á skýring Jóns Sigurðssonar um stöðu Íslands gagnvart Dan-

mörk segir hann, að J. S. hafi »tvímælalaust gerhrakið« kenningar. próf. Larsens, í hinu þjóðkunna riti hans, er lagði grundvöllinn undir álit lögfræðinga og stjórnenda Dana um langt skeið, á þann veg að Ísland væri óaðskiljanlegur hluti Danaveldis (sbr. Maurer: Stjórnmálasaga Íslands, 1880, bls. 315). Sami höf. fullyrðir og, að »Ísland hafi eftir sáttmálann verið frjálst sambandsland Noregs með konungseining«. Það frelsi sem hann segir, að Grænland hafi haft frá upphafi, getur því einungis verið bygt á þeirri fornu skipun, er *glataðist* við gamla sáttmála, en það var einstaklingsfrelsið gagnvart hinu almenna framkvæmdarvaldi. Annars er vert að geta þess um leið, að Maurer mun í þessari framsetning sinni um stöðu Grænlands hafa án nánari sjálfstæðra athugana tekið upp ummæli C. Pingels, sem eru sett fram (sbr. »Söguleg minnismerki Grænl.« III, 627) án þess að sá höf. sjálfur hafi viljað byggja neitt á þeim um það efni, sem þeir Finnur og Rafn ætluðu honum að rannsaka, en það var um tilraunir seinni tíma til þess að endurfínna hinar gleymdu leiðir til Grænlandinga. Tveir þektir íslenskir rithöfundar, próf. F. Jónsson og bókavörður Halldór Hermannsson hafa, án þess að glöggva sig frekar á málinu, lagt orð á móti Íslandi í deilunni um Grænland, á grundvelli þess misskilnings, sem eg hef nú bent á, og nefni eg það hér einungis vegna þess, að þeir eru báðir í slíkri stöðu, að ummæli þeirra um þetta mál geta vegið talsvert hjá þeim útlendingum, sem eru af einhverjum orsökum andstæðir öllum kröfum til Grænlands af hálfu Íslendinga. Orð Pingels, sem hér er átt við, eru á þessa leið: »Grænland hélt áfram að standa í nánú og innilegu, en alveg sjálfstæðu sambandi við þetta næsta(!) móðurland sitt, þangað til bæði löndin glötuðu stjórnskipulegu frelsi sínu á síðasta hluta 13. aldar« (þ. e. með sáttmálanum).

Næst á eftir námi og bygging Grænlands frá Íslandi kemur sá meginatburður í sögu nýlendunnar, að þar er tekin *kristni*, um sama leyti sem varð í móðurlandinu, og breytir það auðvitað engu um ríkistengsli þessara landa í sjálfu sér. En á hinn bóginn er það auðsætt, að upp frá því verða miklu nánari sambönd öll við Noreg og áhrif þaðan, einnig um rétt og stjórnskipun, er vestlægú löndin bæði eru komin undir yfirráð erlendrar kirkju-

stjórnar. Það væri alveg hlutfallslaust, að fara hér út í einstaka viðburði, sem orðið hafa í þessa átt; að eins virðist ástæða til að taka fram, að krafa hins nýja siðar og viðleitni hinna norsku konunga til þess að ná yfirráðum yfir löndum vorum mættust og féllust í faðma við afnám hinnar gömlu sjálfþöku einstakra manna um eigin rétt (sbr. sáttmálann 1262).

Í hinu langvarandi stjórnmálastríði við Dani á umliðinni öld kom það í ljós og var viðurkennt alment, að frelsiskrafa Íslands stæði, eða félli, með því hvernig líta bæri á merking þessa samnings milli konungs og alþingis. Og enda þótt Íslendingar sjálfir geti talist hafa sannfærst um, að landsréttindi vor frá elstu tímum hafi haldist óskert eftir sem áður, vantaði mikið á það, að danskir lögfræðingar væru á sama máli, sbr. t. d. hina þrálátu neitun Íslandsráðherra Nellemanns gagnvart kröfum »endurskoðunarflokksins«. En nú þegar Ísland er orðið frjálst ríki í konungseining með Dönum, án þess að dönsku grundvallarlögunum hafi verið breytt, er þessi eldri skoðun Dana um gamla sáttmála algerlega kveðin niður, og er réttmætt að líta á hinn stórvægilega, stjórnskipulega atburð í réttarsögu hinnar miklu nýlendu vorrar frá því sjónarmiði.

Eins og þegar var sagt hlutu krisnir menn að líta allt annan veg á réttarrekstur hins einstaka manns heldur en goðar og þingmenn hins eldri siðar. — Þar sem hugirnir voru djúpt rótfestir í gamalli kristinni menningu, eins og meðal erlendra höfðingja kirkjunnar, hlutu blóðhefnir og ofbeldisverk íslenska lýðveldisins að vekja andstygd og hneykslun. Og þótt hin kristnu kærleiksboð kynnu enn að rista grunt hjá einum og öðrum konungi Norðmanna, efldist óhjákvæmilega sú sannfæring við hirðirnar eystra, að Íslendingum væri það fyrir bestu að taka nýja stjórnskipun. Því hafa þau orð Vilhjálms kardinála verið þung á metum hjá Hákonni gamla, »að það væri ósannlegt að það land (Ísland) þjónaði eigi undir einhvern konung sem öll önnur í veröldinni«. En í þessum ummælum felst það jafnframt, að það var hið æðsta *framkvæmdarvald*, sem krafðist til hinnar nýju skipanar; því auðvitað var þeim Hákonni og Vilhjálmi báðum vel kunnugt, að ýms »lönd veraldarinnar« höfðu fullkomna stjórnskipun án konungs. Yfirleitt virðist

svo sem alt of mikið sé einatt gert úr fíkn valda og ríkisvikkunar í Noregi gagnvart Íslandi og Grænlandi, sem meginorsök til breytingarinnar 1261—'62, enda bendir sú aðferð, sem beitt var til þess að koma samningum á, til þess miklu fremur að boðorð kristinnar hafi ráðið mestu um hina nýju ráðstöfun, bæði hjá Íslendingum og Norðmönnum. Þannig er sagt um Hinrik Karlsson biskup yfir Hólastifti (1247—'60), sem sat þó einungis 5 ár að embætti sínu hér heima, að honum hafi verið ekki síður ant um yfirráð konungsins yfir Íslandi, heldur en frelsarans. Af þessu og mörgu öðru verður ráðið, að stofnun konungsvaldsins hefur einatt verið haldið fram hér eins og siðabót. En öflugasti vitnisburður sögunnar í þessa átt er þó aðferð konungs sjálfs að lokum, til þess að koma samningum á. Hann lét erindreka sína ganga milli einstakra (helstu) manna og fá þá til að heita því að taka konungsvald yfir sig, áður en málalok voru láfin koma til kasta alþingis. Þeir Grænlendingar, sem ætla má að hafi verið mikils metnir bæði heima og í Noregi, tóku þetta að sér, þá er þeir dvöldu í Noregi, fáum árum áður, og virðist lítil ástæða til þess að efast um, að þeir hafi orðið við óskum konungs aðallega vegna þess að hið gamla fyrirkomulag um réttarreksturinn var álitíð ósamboðið hinni hærri og göfgari siðmenningu. — Fjarlægðir og staðhættir í Grænlandi hafa vitanlega gert þetta undirbúningsstarf erfitt og langt þar vestra. Á Íslandi mun að mestu hafa verið unnið að þessu á einu ári (1261); en á því sama ári komu Grænlendingarnir utan og fluttu konungi fregnir um almennar, góðar undirtektir landslýðsins þar. — Hafa sumir viljað telja þetta sönnun sjálfstæðrar ríkisstöðu Grænlands; en þegar athugað er fyrirkomulag sambandsins milli móðurlands og nýlendu, og erfiðleikarnir við siglingar til Grænlands, getur engan furðað, þótt lengri tími væri ætlaður til undirbúnings þessa í nýlendunni, heldur en hér á landi. Á hinn bóginn er það víst, að gamli sáttmáli var gerður samhliða milli konungs og íslenskra þegna í báðum löndum. Um afsal landsréttar var í hvorugu landinu að ræða, eins og nú verður að viðurkennast af öllum, eftir afdrif þrætunnar um eðli og réttarmerking gamla sáttmála milli Dana og Íslendinga, eins og áður var á vikið.

Þessi æðsti dómur sögunnar stendur óhagganlegur, jafnt um merking sáttmálans fyrir nýlenduna, sem móðurlandið sjálft. En vert er að geta þess um leið, að þar sem framkvæmandi miðvald vantaði í báðum löndunum var sjálfsögn, að æðsti maður kirkjunnar á Grænlandi kæmi fram á alþingi, þar sem íslenska ríkið í heild sinni samdi yfir sig erlent umboðsvald, enda segja annálar frá því að Ólafur Grænlandsbiskup var hér, er sáttmállinn var gerður, og dvaldi hann á Íslandi til 1264. — Í þessu sambandi má og nefna, að Friðrik II. lýsir því yfir í boðskap til Grænlandinga 1568, að sá skilmáli hafi verið settur, að 2 skip skyldu ganga ár hvert frá Noregi til Grænlands, þegar nýlendan var lögð (með Íslandi) undir konungsvald. Þetta skjal sýnir bersýnilega, að gamli sáttmáli hefur átt að gilda jafnt fyrir bæði löndin, en verið sérstakt ákvæði um tölu skipanna fyrir hið fámenna land, sem skiljanlegt er. Hve ant þessum konungi hefur verið um að fylgja ákvæðum samningsins sýnir og annað bréf hans 1. maí 1579, þar sem hann leggur mjög ríkt á við Jakob Alldag að fara með 2 skip og finna Grænland, ef unt sé («— í nafni heilagrar þrenningar«.) — Auðsætt er á öllu, að fyrir konungi vakir það að bæta úr samningsrofum, til þess að geta haldið völdum yfir landinu samkvæmt sáttmálanum.

Sé því nú haldið föstu, að Grænland eigi eftir þennan sáttmála, sem á undan, að teljast nýlenda Íslands, má teljast þar næst meginatburður einn, sem að vísu verður mjög orlagarikur í sögu landsins, að konungur bannar erlendum kaupmönnum siglingar á »skattlöndin« (1348), og mun konungur sjálfur þá hafa tekið undir sig verslunina við þessi lönd. Þetta er að eins nefnt hér vegna þess, hve víðtækar afleiðingar ráðstöfunin efalaust hafði um þjóðeyðing Grænlandinga að lokum; en sjálft hefur bannið enga merking fyrir það aðal-efni, sem hér liggur fyrir — réttarstöðu Grænlands gagnvart Íslandi. Konungurinn hefur sjálfur ekki ætlað sér að vinna þegnum sínum tjón með þessu, heldur einmitt viljað tryggja reglubundnar kaupsiglingar milli Noregs og skattlandanna — um leið og tekjur hans af þessum löndum gátu þá aukist. Hugmyndin um þetta fyrirkomulag gat verið eðlileg (sbr. t. d. hina gömlu konungsverslun á Finnmörk) eftir því sem tím-

arnir voru, hefði þessu ekki verið svo herfilega misbeitt; og þyrfti ekki annað því til sönnunar, heldur en tilvitnun til ýmsra ráðstafana vorra eigin tíma, sem byggðar eru á þeirri hugsjón, að ríkið eða einkaréttarfélög geti unnið betur að hagsmunum einstaklinga þjóðfélagsins í verslun og öðrum fyrirtækjum, heldur en þeir sjálfir. — Og í fornöld Íslands hefur þessi hugsjón einmitt öðlast hina öflugustu réttlætingu. Stjórnleysi hinnar eldri skipunar var í rauninni ekki frelsi, heldur kúgun fyrir þann, sem var minni máttar, — og skortur alls yfirlits yfir hagsmuni þjóðarheildarinnar. Hefði enst tími til þess að lækna þetta mein, án erlendra afskifta, hefði hugsjón Njáls með fimtardóminum náð að þroskast og framkvæmast í æsar, þá hefði sjálfsagt betur farið. En eins og stofnað var til »allsherjarríkisins« hér á landi hlaut alt að fara um þetta eins og fór. Konungseinokunin er afleiðing vanmættisins hjá þeim, sem vildu ekki beygja sig undir sameiginlega stjórn, heima hjá sér sjálfum.

En þótt þessi erlenda konungshugsun mætti teljast réttlæt-anleg frá upphafi, verða afleiðingar hennar banvænar. Og þá kemur fram sú spurning, sem nú verður aðalatriðið. Hverja réttarmerking hefur það um ríkisstöðu Grænlands, að íslensk þjóð deyr þar út, undir vanrækslu um skilyrði gamla sáttmála — um leið og landinu er yfirleitt lokað fyrir bjargráðum einstakra manna eða félaga og annara landa? Það er alment álit að drepsóttir, fjandsamlegar árásir skrælingja, þjóðblöndun við þá og ef til vill hernám vinnandi fólks, af sjóræningjum, hafi verið samvaldandi orsakir ásamt með samningsbrotum um siglingar frá Noregi, til þess að byggðirnar lögðust í eyði. En af öllum þessum orsökum er það strandabannið, ásamt með hirðuleysi og vanmætti til þess að halda uppi siglingum milli Noregs og Grænlands, sem baka hina sögulegu ábyrgð fyrir leikslokin.

Þegar alt kemur til álita fyrir dómi réttlætis og sanngirni meðal þjóðanna, um stöðu Grænlands nú á vorum dögum, hlýtur þetta atriði að ráða úrslitum: Getur sú konungstjórn, sem með réttu verður sökuð um þjóðdauða Íslendinga á Grænlandi, unnið sér eignarrétt yfir landinu, með því að gera tilraun til þess að bæta úr hinni hróplegu vanrækslu á sínum

eigin skyldum? Þannig er ferð Hans Egede gerð til Grænlands (1721) og með þeim hug eru endurstofnuð samböndin við landið frá Noregi.

Um þetta höfuðatriði í málstað Íslands ætti að rita rækilega á grundvelli sögu og réttar, — en hér var einungis tilgangur minn að benda lauslega á fáeina af þeim aðalviðburðum, sem á undan fóru. Þegar til þess kemur að leiða rök að réttarmerking endurfundarins á Grænlandi og aðgerðum hinna erlendu stjórnna þar á eftir, verður fyrst og fremst að taka til yfirvegunar, hvað getur komið til greina við siðferðisdóm heimsins um meðferðina á landinu og villilýð þeim, sem enn þá, örfámennur, hefur haldið lífi gegnum tvær aldir einsdæmis okurs og kúgunar. — Í þrætunni milli Norðmanna og Dana um Grænland veltur mest á gildi samningsins 1814, er lét Ísland og Grænland (ásamt Færeyjum) fylgja Danmörk, sem hjálendur, svokallaðar. En dómurinn um tilkall Íslands verður að byggjast á öllu því, sem orðið hefur um Grænland frá landnámi Eiríks rauða til þessa dags. — En í því efni sýnist mér þó sjálfsagt að greina gagngert tvenn tímabil, og nær hið fyrra fram til 1721 eins og þegar er um getið. Til þess tíma er saga Grænlands ljós og efalaus um rétt lands vors til hinna fornu feðraóðala vestra. Og um þetta tímabil, vildi eg fyrst um sinn að eins reyna að glöggva almenning með örfáum athugasemdum, án þess að færa sannanir né tilvitnanir í rithöfunda yfirleitt. Vegna þess hve örlítið hefur verið skrifað enn í nokkru samanhengi um þetta fyrir þjóð vora, hélt eg að þessi fáorða byrjun gæti, ef til vill, gert auðveldara að snúa sér síðar til almennings með rækilegri gögn og sannanir um rétt vörn. En eftir aldaða íslenska þjóðflokksins í nýlendunni verður að fara dýpra í sakir og leita víða í heimildir, til þess að komast að rökstuddri sannfæring um málið — ekki einungis meðal vor sjálfra, heldur einnig á þann hátt, að réttmæti máls þess, sem vér förum með, verði skilið af öðrum þjóðum, og þá fyrst og fremst af Dönum og Norðmönnum, vegna sögulegrar aðstöðu þeirra til málsins.

Reykjavík 4. des. 1923.

Einar Benediktsson.